

միայն՝ թէ այս աշխարհի մէջ՝ Աստուծոյ նախախնամական կարգադրութեան համաձայն, հոգի եւ մարմին միացած են ամենասերտ միութեամբ մը: Հոգին մարմինին վրայ եւ մարմինը հոգիին վրայ փոխադարձաբար մեծ ազդեցութիւն ունին: Եւ կամ՝ ուրիշ բոլոր՝ ձեւական ու արտաքինը հոգեկանին եւ ներքինին, եւ ներքինն ու հոգեկանը ձեւականին եւ արտաքինին վրայ կ'ազդեն: Ասիկա իմաստասիրական եւ հոգեբանական ամենահասարակ ճշմարտութիւն մըն է:

Ուղղափառ Եկեղեցիներու մէջ ամէն խորհուրդ, օրէնք, դաւանանք, արտաքին ձեւ մ'ունի եւ ներքին հոգեկանութիւն մը: Այլապէս քրիստոնէութիւնը չէր կրնար այսրաշխարհաւ ըլլալ, մեզի համար ամբողջական եւ իրական ըլլալ:

Բարեպաշտութիւնը, եւ անոր արտայայտութիւնը եղող բարդ ձեւերը, զորս նուիրագործած է Եկեղեցին (իմա՝ Ուղղափառ Եկեղեցիները) անտարակոյս ամէն ինչ չին: Ընդհակառակը պայման է որ անոնք ներքին արժէք մը եւ իմաստ մ'ունենան: Այսու հանդերձ Քրիստոնէական կրօնի եւ Եկեղեցիին համար ամէն պարագայի տակ էական տարր մըն է բարեպաշտութիւնը, իր բոլոր արտայայտութիւններով, երբ մանաւանդ անոնք իմաստուն կարգադրութեան արդիւնք են:

Եզրակացութիւն: — Թող ոչ ոք վրնասակար կամ նոյնիսկ աւելորդ նկատէ մէկ կողմէն կրօնական զգացումէն ծնած, եւ միւս կողմէն կրօնական զգացում ծնեցընող բարեպաշտական արարքները, արտայայտութիւնները հոգիին, որոնք կ'երեւին Եկեղեցւոյ մէջ, պաշտամունքներու առեւն, կամ դուրսը, կենցաղական զբաղմանց մէջ:

Սխալ է նոյնիսկ զանոնք «գեղեցիկ», «ներշնչող» եւ այլն ածականներով տեսարանին ետեւը նետել, որպէսթէ պարզապէս կրօնական կեանքին զարգերը եղած ըլլային:

Բարեպաշտութիւնը, այնպէս ինչպէս սահմանեցինք վերեւ, բուն քրիստոնէութեան էական պայմաններէն մէկն է: Ամէն քրիստոնեայ ըստ այնմ ջանալու է ըլլալ քաղաքացի հաւատացեալ մը:

ՏԻՐԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ՊՕՂՈՍ ԵՓԵՍՈՍԻ ՄԷՋ

(Դործ ԺԹ. 20-40)

Քրիստոսի 54 թուականին Պօղոս, Անտիոք, Գաղատիա եւ Փոնդիա շրջիւնէն ետքը (ԺԸ. 23) իր խոստումին համեմատ երբորդ անգամ Եփեսոս կուգար (ԺԸ. 20-22) քրիստոնէութեան սերմերը ցանկու հաւատար:

Եփեսոս եգէական ծովուն վրայ, Կայստեր գետին ափին շինուած Փոքր Ասիոյ հնագոյն եւ մեծագոյն քաղաքներէն մէկն էր: Աւանդական թուականի մը համեմատ, Քրիստոսէ 1000 տարիներ առաջ մօտաւորապէս, Յոնիական զաղթականութիւն մը հաստատուեցաւ Փոքր Ասիոյ հարաւային արեւմտեան ծովազրին վրայ շինելով շատ մը քաղաքներ՝ որոնց մէջ նաեւ Եփեսոսը: Իր նպատաւոր զիրքին շնորհիւ Եփեսոս եղած է բանուկ եւ վաճառաշահ նաւահանգիստ մը, ուստի եւ յառաջացած քաղաքակրթութեան մը մշակումին յարմար վայր մը:

Եփեսոսի կարեորութիւնը կը շեշտուի նաեւ իրրեւ կրօնական մեծ կեդրոն մը ամբողջ Փոքր Ասիոյ համար (ԺԹ. 27), ուրկէ ուխտի կուգային Արտեմիս դիցուհիին, որուն մհհհհնը կը գտնուէր Եփեսոսի մէջ, եւ որուն անունով քաղաքը երբեմն «Արտեմիսիա» ալ կը կոչուէր եւ Արտեմիսն ալ փոխադարձաբար «Եփեսոսեան Արտեմիս»:

Յունական դիցարանութեան մէջ այս դիցուհին Դիոսի ու Լատոնայի դուստր եւ Ապոլոնի քոյր կը նկատուի: Ափրոդիտէի հակառակ՝ Արտեմիս կը նկատուէր Յոյնութուն կողմէ զգաստութեան կոյս աստուածուհին, որուն յաճախ կը կցորդուին որսորդի եւ պատերազմիկի յատկութիւններն ալ, սովորական ընթացքով մը: Եփեսոսեան Արտեմիսը սակայն, ինչպէս կը կոչուի ան, նոյնը չէ մնացած նախկին յունականին հետ: Այլ ազդեցութիւնը կրած է ասիական բնութեան եւ բնդնաւորութեան հին դիցուհիի մը, եւ իրրեւ այդ՝ պաշտպան կը համարուի բուսական ու կենդանական արդիւնաբերութեան, ինչպէս նաեւ ամուսնութեան: Իր այս հանգամանքին հե-

տեանքով Եփեսոսեան Արտեմիսի արձանը, որուն մեհեանին համար կ'ըստի թէ աշխարհի եօթն հրաշալիքներէն մէկն էր՝ կը ներկայացուի բազմաստիւն կուրծքով եւ զազաններու պատկերներով քանդակուած մարմինով մը:

Եփեսոս դարերու ընթացքին շատ մը նուաճող հոսանքներու ենթարկուելէ հաջորդելով զայն հռոմէական կայսրութեան նահանգներէն մէկը եղաւ Բրիտանիէ առաջ Կ. դարուն: Ի սկզբան ձոռմ այս նահանգները կը կառավարէր նահանգապետով մը (magistratus), որ թէ՛ քաղաքային եւ թէ՛ դիւնուորական պատասխանատուութիւն ունէր եւ թուակ չէր ստանար: Ետքը սակայն կեսոր բարենորոգեց վարչութեան ձեւը եւ կուսակալներ (legatus) զրկեց, վերջ տալով փոխ-հիւպատոսներու (proconsul): որոնք սպիտակ անունով կը կոչուին Գործք Առաքելոցի մէջ:

Երբոր Պօղոս, ուրեմն, 54-ին Եփեսոս այցելեց՝ քաղաքը զլխաւորապէս յոյներէ բնակուած էր եւ ձոռմէն կը կառավարուէր: Առաքեալին քարոզութիւնը, ինչպէս ամէն տեղ, նմանապէս Եփեսոսի մէջ մեծ արեւելքներու հանդիպեցաւ:

Միջադէպ մը որ տեղի ունեցաւ Պօղոսի դալէն ոչ շատ յետոյ՝ մասնաւոր ուշադրութեան արժանի է:

Գործք. ԺԹ. 23: — Եփեսոսի բնակիչները ո՛չ միայն բարոյական արեւելքներ կը յարուցանէին Տիրոջ Ճանապարհին, այսինքն Աւետարանի քարոզութեան յառաջացման դէմ՝ այլ եւ ժողովրդական դժգոհութեան գործնական արդիւնքներ սկսած էին երեւիլ նոր կրօնքին հակառակ, որ հետզհետէ կը տարածուէր եւ հին կարգերու կործանարար սպառնալիք մը կը դառնար:

24: — Այդ դժգոհութիւններուն յայտնի մէկ ապացոյցը եղաւ այն խռովութիւնը՝ որուն գլուխն անցաւ Դեմետրիոս անուն արծաթագործը, որ կը բանեցնէր գործարան մը, ուր կը շինուէին Արտեմիսի մեհեանին եւ անոր արձանին նմանութեամբ փոքրիկ առարկաներ, ծախելու համար ժողովուրդին եւ ուխտաւորներուն, իրրեւ բարեպաշտական յիշատակներ Դիցուհիէն եւ անոր մեհեանէն, երբեմն ալ իրրեւ յարգանքի, գուշակութեան իրեր, որոնց ռամիկը հաւատարմութիւններ:

25: — Այս արծաթագործը տեսնելով որ Պօղոսի քարոզութիւնը իրական սպառնալիք մը կը դառնար իր գործին ու ապրուստին, եւ իր շուրջը ունենալով նոյն մտահոգութենէն տաղնապող բաւական թիւով արհեստաւորներ, ժողովեց իր եւ ամբողջ քաղաքին նոյն գործով զբաղող մարդիկը եւ բաւ անոնց:

26-27: — «Բարեկամներ, արդէն գիտեք թէ մեր շահը այս գործէն է, այսինքն այս առարկաներու շինութեամբն է որ կ'ապրինք: Արդ, կը տեսնէք ու կը լսէք թէ սա Պօղոս ըստած մարդը ո՛չ միայն Եփեսոսի՝ այլ նաեւ ամբողջ Ասիայ ժողովուրդները կը խաբէ եւ կը դարձնէ Արտեմիսի կրօնքէն, ըսելով թէ ձեռագործ բաները անտուած չեն: Եւ այս կերպով ո՛չ միայն մեզի ալ կը դպի, մեր արհեստը պարապի հանելով, այլ նոյնիսկ կը յանդգնի Մեծ Արտեմիսի մեհեանը բանի տեղ չդնել. ասկէ դա՛ս՝ ամբողջ մեծութիւնը եւ փառքը կործանուու միտք ունի անոր՝ զոր բոլոր Ասիա եւ աշխարհ կը պաշտեն» (*):

Արծաթագործին այս խօսքերը կը ցուցնեն թէ ո՛րքան արագ կը ծաւալէր քրիստոնէութիւնը Ասիայ եւ Եփեսոսի մէջ, մինչեւ այն աստիճան որ շատ մօտալուտ կ'երեւէր դարերու արմատացած կրօնքին տապալումը, որ ի հարկէ մեծ մտահոգութիւն պիտի պատճառէր զայն շահագործողներուն եւ անոնց նաեւ՝ որոնք բարեպաշտ հաւատք մ'ունէին հիթանոսութեան հանդէպ:

28: — Արծաթագործներու արհեստակցութիւնը արգարացի գտաւ Դեմետրիոսը եւ հասարակաց թշնամիին դէմ միանալով՝ խնդիրը ընդարձակել եւ ընդհանուր խռովութեան փոխել ուզեց. ուստի սկսան բարկութեամբ աղաղակել ու ըսել. «Մեծ է Արտեմիս Եփեսացոյց»: Խուճիր մը կողմէ յարուցուած այս աղմուկը բնականաբար պիտի գրգռէր արդէն լարուած մոլեռանդ ամբոխը, որ առանց տրամաբանելու հոսանքին հետեւելու տկարութիւնն ունի:

(*) Հայ բնագրին մէջ ժողովոյ բառը աւելի ժողովուրդ պիտի ըլլայ: Ինչպէս նաեւ զվեր կողմն հոգնէ զայլ ի յանդիմանութիւն խօսքը, որ թէեւ իմաստ մ'ունի, բայց բնագրին համեմատ պիտի նշանակէր «զմեր արուեստ բերել յանարգութիւն»:

29:— Այսպէս, սկսած անկարգութիւն մը մեծ համեմատութիւններ առաւ. դամիկը ոտք ելաւ իր յորդ գայլոյթը յայտնելու իր զիցուհիին հանդէպ եղած անարգանքի մը համար, որուն սուտ կամ իրաւ ըլլալը քննելու պէտք իսկ չունէր: Խռովարարները զիմեցին թատրոն, որ 20-30 հազար հոգի պարունակող ընդարձակ տեղ մըն էր, և որ իրբեւ ժողովատեղի կը ծառայէր ժողովրդական հաւաքոյթներու ատեն: Այս տեղ էր որ ժողովուրդը ընդհանուրին վերաբերմամբ յանցապարտ եղող մէկը դատի կը քաշէր: Ժողովը սակայն մարդ կ'ուզէր ամբաստանելու համար, ուստի բազմութեան մէջէն յափշտակեցին ծանօթ երկու քրիստոնեաներ՝ Գայլոսը և Մակեդոնացի Արիստարքը, որոնք Պօղոսի երկու ուղեկիցներն էին, և քաշկռտեցին զանոնք մինչև թատրոն:

30:— Պօղոս ինքն ալ կ'ուզէր ամբօխին մէջ մտնել, թերեւ ամբօխը հանդարտեցնելու եւ իր մարդիկը փրկելու մըտքով: Բայց իր աշակերտները, որոնք չէին կրնար բացակայ եղած ըլլալ զէպֆին վայրէն, անոր մտադրութեան սխալ ըլլալը զգացուցին իրեն և չթողին զայն որ թատրոն մտնէ, հաւանարար վախճալով որ խնայեղ ամբօխը կրնար Առաքեալի զխոսն ալ փորձանք մը բերել:

31:— Խռովութիւնը ամէն կողմ կ'արձագանդէր, և նոյն զգուշութիւնը զոր իր աշակերտները թելադրած էին Պօղոսին՝ Ասիայեւոր, նահանգին կառավարիչն ալ խորհուրդ կուտար իրեն, խոհեմութիւն չի համարելով թերեւ ի նպաստ Պօղոսի կառավարական միջամտութեամբ աւելի զայրացնել խուժանը: — Պէտք է դիտել թէ Պօղոս կրցած էր բոլոր իր քարոզած վայրերուն մէջ հոռմայեցի զարգացած ընտրանիին համակրութիւնը շահիլ. իր անարգել քարոզութեան մէկ մասը անշուշտ ասոր կը պարտի: — Եւ Պօղոս, թէև խիզախ, անսպասելի սիրողներու խորհուրդներուն:

32:— Այնքան անզուսպ զարձած էր խռնակութիւնը, որ անհնար էր թատրոնին մէջ կանոնաւոր խորհրդակցութիւն մը կատարել. հաւաքուած մարդիկը զիրար չէին հասկնար. շատեր նոյնիսկ չէին գիտեր թէ ինչու հաւաքուած են հոն և ամբօխային բնազդէ միայն կը մղուէին:

33:— Այդ պահուն ուրիշ անձ մըն ալ ամբօխին ուշադրութիւնը գրաւեց. — Աղեքսանդրոսը, որ հրեայ մըն էր և իբր այն նաեւ թշնամի Արտեմիսին ու կոսապաշտութեան: Հրեաները յառաջ քշեցին զանիկա, որպէս զի, իբր ճարտար խօսող մը թերեւ, չքմեղէ զիրենք Պօղոսի հետ մեղսակցութենէ: Սակայն Աղեքսանդրոսի խօսելու և լսելի ըլլալու փորձը ի զուր անցաւ. ընդհակառակը, հասկնալով անոր հրեայ ըլլալը, բազմութիւնը աւելի զրգուռած՝ երկու ժամ շարունակ չդադրեցաւ պոռալէ. «Մեծ է Արտեմիս Եփեսացւոցը»(*):

34, 35:— Դպրապետը միայն շատ ետքը կարող եղաւ հանդարտեցնել ժողովուրդը, կանոնաւորել հաւաքոյթը, շնորհիւ այն ազգացութեան զոր կը վայելէր իբր քաղաքին ամենէն կարեւոր պաշտօնեան և ժողովրդային հաւաքոյթներու նախագահելու իրաւասութիւնը ունեցող անձը: Ամբօխը զգաստութեան հրաւիրեց ան, շոյելով անոնց կրօնական զգացումները ու ըսաւ.

35-40:— «Եփեսացիներ, ո՞վ չի գիտեր թէ այս Եփեսոս քաղաքը պաշտօնեան է Մեծ Արտեմիսի և Դիոսէին ինկած քարին(**): Ո՞վ հակառակը պնդեց որ այլ յայմէ եղած էք: Ո՞չ ոք կրնայ հերքել այդ բանը. հետեւարար ձեր խռովութիւնը իրաւացի շարժառիթ մը չունենալով՝ պէտք է որ հանդարտիք և յանդուգն գործեր չընէք: Հոս բերիք ձեր ձերբակալած մարդիկը. ասոնք ո՛չ ձեր մեհանները կողոպտած և ոչ ալ ձեր աստուծոյն հայհոյած են, որ իրաւունք ունենայիք զայրանալու իրենց դէմ: Եւ քանի որ մեր կրօնքին դէմ թշնամանք մը չի կայ՝ ուրեմն եղածը անհատական խնդիր մըն է Դեմետրիոսի ու իր արհեստակիցներուն վերաբերեալ: (Եւ այս վերջինները եթէ մէկու մը հետ բան մ'ունին՝ դատա-

(*) Բնագրին ամբօխ բառը հոս աւելի պատշաճօրէն կրնայ ժողով կամ ժողովուրդ թարգմանուիլ:

(**) Բնագրին մէջ մեհեմազար բառը լաւ իմաստ չի տար. «մեհեան աւլոց», «մեհեանի ծառայ», «պաշտօնեայ» նշանակող բառին տեղ դրուած է:

Դիոպեսեայ կը նշանակէ «Դիոսէ (ինկած) քարին»: Այս քարը երկնաքար մըն էր հաւանաբար, որ պաշտամունքի առարկայ դարձած էր իբրեւ աստուածներէ զրկուած, ինչպէս է Քնապէի Քարը:

ւորներ կան, տաեան կայ, թող հո՛ն գիմեն
և հոն գիրար թող ամբաստանեն)։ Ինչ իրա-
ւունք ունին իրենց պատկանող խնդրի մը
համար ժողովուրդը զբաղեցնել։ Իսկ եթէ
խնդիրը տարբեր բանի մը վրայ է՝ օրինաւոր
ժողովով պէտք է որ դատ տեսնուի, և ո՛չ
թէ՝ խուժանին բռնութեան կողմէ ըլլայ։
Վասնզի պէտք է գիտնաք թէ այսօրուան
կռուին պատճառաւ մեր վրայ ալ պատաս-
խանատու թիւն մը կը ծանրանայ։ քանի
որ մէջտեղ յանցանք մը չի կայ որ կարե-
նանք պատասխան տուլ այս հաւաքոյթի
մասին և արդարացնել զայն։»

Կ'երեկ այս խօսքերէն՝ թէ ժողովուրդը
ինքն իսկ, առանց դատարան գիմելու, իր
մէջէն ընտրանիին վճիռով կրնար դատա-
պարտել այն մարդիկը՝ որոնք մահաւան կը
կողոպտէին կամ աստուծոյ մը կը հայհո-
յէին. և այս կէտն էր որ քաջալերութիւն
կուտար խռովարարներուն։

Իպրապետին խօսքերը Պօղոսի անուղ-
ղակի պաշտպանողական մըն էին. կը տես-
նուի թէ Պօղոս ոչ միայն յաջողած էր իշ-
խող դատակարգին համակրանքը շահիլ՝
այլ և ժողովուրդին մէջ ալ զգուշացած էր
խիստ լեզու գործածել և յանդուգն քայ-
լեր առնել։

Այսպէսով զպրապետը ցրուեց ժողովն
ու ժողովուրդը և Պօղոս ու իրենները ա-
զատուեցան խուժանին կատաղութենէն,
զոր ամէն կերպով օգտագործել ուզած էր
Դեմետրիոս իր արհեստակիցներուն հետ
միասին։

1926

Տ. Վ. Ն.

ԽՈՐՀԱՌԻՐԴ ԵՒ ԽՕՍԳ

Յամայութիւնը տալտուկ կը պահանդէսէ։

*

Լաւ և միևնաջ մնալ, քան քի ունենալ վրաս
ընկերակցութիւն։

*

Յիսուն քառեկամ ունիս՝ քառակամ չի.
միկ քշնամի ունիս՝ տեղի և։

*

Շատ քան զիտ ալ, որ քան մը չի զի-
տէր, երկ լոնք զիտ։

Ս. ՅԱՎՈՐԱՅ ԲԵՄԵՆ

Ա. ՊՐԵՆԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

(Նոր Կիրակի)

Յաւատեանս ապրիլ կարենալու քրիստոնէա-
կան մեր երջանիկ համոզումը, իբր իրողութիւն՝
անդրանիկ պտուղն է Փրկչին յարութեան։ Հիմա
աւելի ևս կը պարզուի ան, վասնզի Աստուած-
որդին մահուան վրայ տարած իր յաղթանակո-
ւմը, նոր լոյս մը արձակեց կեանքի վախճանին կամ
հոգիներու յաւիտենականութեան վրայ։

Այս տօնին իմաստը, հոգեկան եւ բարոյական
նորոգում՝ մեր միտքերուն վրայ անջնջելի կեր-
պով դրոշմելու համար է կարծեք, որ բնութիւնն
ամբողջ իր մշտնջենաւոր եղափոխութեանց ըն-
թացքին գեղեցկագոյն եղանակը կը բոլորէ ներ-
կայիս Գործարանաւոր մարմիններու տեսկա-
նութեան համար անհրաժեշտ է պարբերական
նորոգութիւնը, զի ան ոչ միայն կ'ապահովէ ու
գոյութեան պահպանութիւնը, այլ կեանքն ու
աշխարհը սիրուն և օգտաւէտ ընծայելու միա-
միջոցն է։ Մեր առջև իրաւած երէկի գիտնա-
ցած հաստոյթին այսօրուան բեղուն արգասա-
ւորումը, չորցած նշենիին վերածաղկումը, տե-
րեւթափ վարդենիին քաղցրաբոյր վերկենցա-
ղումը, միեւնոյն արշալոյսին հանապազօրեայ
ծագումը, նաեւ կենդանական և բուսական
աշխարհի բոլոր հրաշալի երեւոյթները, վերա-
կենդանութեան համար մեր աղնուական իշ-
ծեբու համարիտ ըլլալուն ապացոյցներ լինելով
հանդերձ՝ իրենց մշտանորոգ գեղովն ու գրգան-
քովը, թրթռումովն ու ծփանքովը, բերքովն ու
բոյրովը, չորովն ու շնորհովը՝ համատարած ա-
լելութեն և գոյքն են Աստուծոյ։ Յորափ բնա-
կանուն կերպով կը տրոփէ մեր սիրտը և իր պատ-
րաստած կենսանիւթը կը համբէ, ոռոգելու մեր
մարմնին մասերն ու անդամները, մենք նորոգ-
ուելով կ'ըլլանք առողջ ու կայտառ, իսկ երբ
դադրի ան, այդ բոյլէին կը սկսի մեր երկրաւոր
կեանքին տխուր վերջալոյսը. որուն յաջորդող
գիշերին մէջ մեզ համար ոչ աստղեր կը լուսա-
զարդեն երկինքին կամարը, ոչ ալ արարչու-
թեան տաճարին անձնազօրծ գմբէթէն կախ-
ուած «Աստուածափառ լապտերը» պլպլալով
կ'առաջնորդէ մեր շուարած քայլերը։

Ինչպէս որ նորոգութիւնը պայման է մարմին-
ներու աճումին և զարգացումին համար, նոյն-
պէս անհրաժեշտ է ան մարդոց հոգեկան և բա-
րոյական կեանքի բարգաւաճութեան և աղնու-
ազման համար. ինչպէս որ բնութեան վերանո-
րոգումին համար մասնաւոր եղանակներ և պայ-
մաններ կան, նոյնպէս հոգեկան և բարոյական
նորոգութեան և կազմութեան համար շայն.
Ուղղափառ Ս. Եկեղեցին, ընդհանուր կերպերէ
զատ, ունի իր յատուկ շրջաններն ու եղանակ-
ները։